

Maurya İmparatoru Çandragupta Döneminde Yönetim

The Administration System in the Period of Chandragupta, the Mauryan Emporer

H.Derya CAN*

Öz

Maurya İmparatorluğu'nun M.Ö 322 yılında kurulduğu tahmin edilmektedir. Bu imparatorluğun kurucusu henüz 25 yaşında olan Çandragupta Maurya'dır. Çandragupta'nın kariyeri eskiçağ Hindistan tarihine ışık tutar. Onun sayesinde ilk kez bir hükümdarın asası altında Hindistan'ın en büyük politik birleşimi olmuştur. Aşağı kastta doğan biri olarak Çandragupta'nın başarısı oldukça dikkat çekicidir. Onun döneminde yaşadığı kabul edilen Kautilya'nın da bu başarıda rolü büyüktür. Yazmış olduğu Arthaşatra adlı eseri Hint tarihi açısından önemli bir kaynaktır. Bu döneme ait diğer önemli bir kaynak da Megasthenes'in Hindistan hakkında tuttuğu notlardır. Yaklaşık olarak 137 yıl hüküm süren Maurya İmparatorluğu, Hint Tarih'i açısından oldukça önemli bir dönemdir.

Anahtar Kelimeler: Maurya, Çandragupta, Kautilya, Arthaşatra, Yönetim, Hint.

Abstract

It is estimated that Maurya Empire was established in B.C. 322. The founder of this empire is Chandragupta Maurya who was only 25 years old then. The career of Chandragupta lightens the history of ancient India. It is the first time for India to set up the biggest political unification under the staff of an emperor. As being born in lower caste, the success of Chandragupta attracts big attention. Kautilya who is accepted to have lived in his period plays a great role in this success. The book written by Kautilya called Arthaşatra is an important source for Indian history. An other important source about this period is Magasthenes's notes that he took about India. The Maurya Empire, ruled approximately 137 years, is a quite important period for Indian History.

Key Words: Maurya, Chandragupta, Kautilya, Arthaşatra, Administration, India.

* Doç. Dr., A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Hindoloji Anabilim Dalı, can@humanity.ankara.edu.tr

Eskiçağ Hint tarihinde önemli bir yere sahip olan Maurya İmparatorluğu yaklaşık olarak M.Ö 322’de Çandragupta’nın tahta geçmesiyle başlar ve son hükümdar Brihadratha’nın M.Ö 185’de öldürülmesiyle son bulur.

Çandragupta tarafından kurulan Maurya İmparatorluğu’nun nasıl kurulduğu kesin olarak bilinmemektedir. “M.Ö 322 yılına doğru, kendi kralı Dana-Nanda’ya karşı İskender’le anlaşmak istemiş olan başkomutan Çandragupta, onunla birlikte yapamadığı işi, o çekildikten sonra yapar ve Nanda hanedanını devirip onun yerine geçer ve Maurya hanedanının ilk hükümdarı olur.”¹

Büyük İskender’in Hindistan’a düzenlediği sefer dünya tarihi açısından önemli bir olaydır. Ancak Hint kaynakları İskender’in Hindistan seferine karşı suskun kalmayı tercih ederler ve onu ülkelerine kuzeybatıdan giren istilacı biri olarak görürler.² Ancak kabul edilen bir gerçek de İskender’in Hindistan’dan ayrılmasıyla Çandragupta’nın ilk Hint İmparatorluğunu kurmuş olmasıdır.

Son Nanda kralı Dhana-Nanda hırslı ve zalim bir kraldı. Yönetimi altındaki halka karşı acımasızdı. Halkı bu kötü yönetimden zekâsı ve becerisiyle başkomutan Çandragupta kurtardı.

Çandragupta’nın ilk dönemdeki kariyeri hakkında çok fazla bir şey bilinmemektedir. Ancak, onun daha sonraki başarılarla dolu hayatı hakkında bilgi sahibiyiz. Brahman³ geleneğinde babasının Magadha kralı Nanda, annesinin ise aşağı bir kasttan⁴ Mūra adlı bir kadın olduğu ve Maurya isminin de bundan türediği belirtilmektedir. Aynı şekilde Cain geleneğinde ise onun köyde yaşayan bir çiftçinin kızının oğlu olarak dünyaya geldiği ve Maurya isminin de köyde yaşayan tavus kuşu terbiyecilerine (mayuraposhala) dayanarak türetildiği belirtilmektedir⁵. Ancak bütün bu geleneklerin hiç biri onun hayatının ilk dönemiyle ilgili kesin bir bilgi vermez.

¹ Hikmet Bayur, *Hindistan Tarihi*, Cilt I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1987, s. 56-57.

² H. Kulke, D. Rothermund, *Hindistan Tarihi*, Çev. Müfit Günay, İmge Kitabevi, Ankara 2001, s:94.

³ Din Adamlarının açıklamaları olarak bilinir.

⁴ Bu sisteme göre toplum dört sınıfa ayrılır: 1. Brahmanlar (Din adamları), 2. Kshatriyalar (Krallar ve askerler), 3. Vaişyalar (Tüccarlar), 4. Şudralar (Adi iş yapanlar). Bu sistem, toplumun adeta çelikten bir zırhı gibiydi. İçeride toplumu parçalara ayırmışken dışarıya karşı da toplumu güçlü tutmaktaydı.

⁵ *The Age of Imperial Unity*, Der. A. D. Pusalker, A. K. Majumdar, Bombay 1968, s. 55.

Mudrarakshasa⁶ adlı dram, Çandragupta'nın ilk dönemlerine ait bir oyundur. Bu oyunda Çandragupta, Şūdra⁷ ya da kast dışı anlamına gelen Vṛshala ve Kulahina olarak isimlendirilmiştir.⁸ Dramda Çandragupta'nın Mauryaputra ve Nanda ailesinin bir oğlu olduğundan bahsedilmektedir. Hint edebiyatında önemli bir yeri olan Purāṇalar, Çandragupta ve Nanda arasında bir kan bağı olduğunu kabul etmez, sadece Vishṇu Purāṇa⁹ yorumcusu bu bağı kabul etmiştir. Bu konuda Vishṇu Purāṇa'da şöyle söylenmektedir:

“Mahananda'nın oğlu aşağı sınıftan yani bir şūdranın oğlu olarak dünyaya gelecek. Adı Mahapadma olarak isimlendirilen Nanda olacak. O, fazlasıyla tamahkâr olacak. Bütün dünyayı bir şemsiye altında toplayacak. Sekiz oğlu olacak. Sumālya ve diğerleri Mahapadma'dan sonra hüküm sürecek. O ve oğulları yüz yıl dünyayı yönetecekler. Brahman Kautilya dokuz Nanda'nın kökünü kazıyacak. Nanda soyunun yok edilmesi üzerine Mauryalar dünyaya hâkim olacaklar ve Kautilya Çandragupta'yı tahta çıkaracak.”¹⁰

Buddhist geleneği, Çandragupta'yı Moriya olarak isimlendirmektedir. Bu isim, Kshatriya sınıfına ait olduğundan Çandragupta'yı bir Kshatriya olarak kabul eder. Buddhistlerin en erken dönemlerinde var olduğuna inanılan Mahāparinibbānāsutta'da da Çandragupta'nın bir Kshatriya olduğundan bahsedilmektedir.

Çandragupta, yönetimi sırasında ya doğrudan doğruya ya da onun üstünlüğünü kabul eden krallar yoluyla bütün Hindistan düzlüğüne egemen olmuş ilk hükümdardır. Onun bu kadar başarılı olmasındaki en büyük etken hocası ve danışmanı olan Kautilya (=Çanakya)'dır.

Çandragupta dönemiyle ilgili iki önemli kaynağa sahibiz. Bunlardan ilki, bir brahman olan Kautilya'nın dönemin siyasi tarihine yön veren Arthaśāstra¹¹ adlı eseridir. Kautilya'nın bu eserinde; devlet yönetimi, bir kralın nasıl yetiştirileceği ve sosyal yaşama ait bilgiler bulunmaktadır. Diğer eser ise Seleukos'un büyükelçi olarak Pataliputra'ya gönderdiği Megasthenes adlı subayın asıl görevinin yanı sıra Hindistan'ın coğrafyası,

⁶ Rakshasa Mühürü anlamına gelen dramın yazarı Viśakadatta'dır. Bu eser Sanskrit edebiyatındaki ilk politik dram eseridir.

⁷ Kelime olarak “eski” anlamına gelmektedir. Eski dönemlere ait öyküleri anlatırlar. Bilinen 18 tane Purāṇa vardır. Bir Purāṇa'da sarga (yaradılış), pratisarga (yeniden yaradılış), vamṣa (soy kütükleri), manvantarani (manu devirleri) ve vamṣanuçarita (hanedanlar tarihi) konularına yer verilir. Bu beş konudan hepsi ya da 2-3 tanesi bir Purāṇa'nın içeriğini oluşturmaktadır. Bu 18 Purāṇa Brahmanca, Vishṇucu ve Şivacı olarak da üçe ayrılır.

⁸ *The Age of Imperial Unity*, Der. A. D. Pusalker, s. 55.

⁹ Tanrı Vishṇu inanışlarının kitabı.

¹⁰ *Vishṇu Purāṇa*, Trans. Wilson, Calcutta 1972, s. 374.

¹¹ Arthaśāstra, 15 kitap, 150 bölüm ve 80 kısımdan oluşan ve devlet yönetimini açıklayan bir eserdir.

adetleri, yönetimi gibi konular üzerine yazdığı kitaptır. Ne yazık ki bu kitabın tamamı günümüze kadar ulaşmamıştır. Bununla birlikte elde olan nüshaları o dönem hakkında temel başvuru kaynağı olarak önemlidir.

Maurya İmparatorluğunun ordusu, Çandragupta ve Kautilya'nın Pencap halkına özgürlük kazandırmak için ülkenin dört bir tarafından toplayarak oluşturdukları acemi birliklerinin zaman içinde güçlü bir orduya dönüştürülmesiyle meydana gelmiştir. Acemi birlikler için toplanan kişilerin paralı asker, haydut ya da hırsızlardan meydana geldiği düşünülmektedir.

Çandragupta akıllı ve başarılı bir kraldı. Danışmanı ve hocası Kautilya'nın da yardımlarıyla kurduğu ve genişlettiği ülkesini tek bir merkezden yönetmenin zorluğunun farkındaydı. Başkenti Pataliputra'dan uzak olan yerleri kolaylıkla yönetebilmek için politik dehasını kullanmış, yönetilmesi zor ve uzak olan yerleri birimlere ayırmış, başlarına da o bölgeden bir başkan atamıştı.

Kral, parishad ve özellikle de mantri-parishad olarak isimlendirilen bir danışma konseyine sahipti. Aynı zamanda krallığın sıradan işlerine bakan memur kadroları vardı. Bununla birlikte Yunanlı yazarlar ayrıca üç önemli memur sınıfından daha bahsederlerdi. Bunlar; mıntika, şehir vekilleri ve askeri konularla ilgilenirlerdi.

Mahamatralar yani yüksek rütbeli memurlar şehirlerin yönetiminden ve irili ufaklı diğer konulardan sorumluydular. Küçük memurların birçoğu kâtipler (yuta), yazıcılar (lipikara) ve muhbirlerden (pativedala) oluşurdu. En yüksek memura 18 tirtha olarak atıfta bulunulurdu ki bunlar Mantrin(ler) Purohita, Yuvaraca, Senapati, Dauvarika, Antarvamşika, Praşasta, Samaharta, Sambidhata, Pradeşta, Nayaka, Paura, Vyavaharika, Karmantika'dır. Bu memurların kısaca görevleri şu şekildeydi:

Mantrin: Sayıları hakkında açık bir bilgi bulunmamaktadır. Onlar, kralın memurları arasında en yüksek rütbeye sahiptiler ve kralın en güvenilir danışmanlarıydılar. Ülke sorunlarını ilgilendiren en acil durumlarda kral onların tavsiyelerine başvururdu. Matrinlerin en önemli özellikleri, ülkenin yerlisi olmak, bilgili olmak ve tanınan biri olmaktı.

Purohita: Vedik dönemde de var olan en eski kurumdu. Adeta kralın ikinci benliği gibiydiler. Kralla tanrılar ve kralla halkı arasında arabuluculuk yaparlardı.

Yuvaraca: Kralın meşru mirasçılarıydılar. İdari teşkilatla ilgilenirlerdi.

Senapati: Ordu komutanı olarak savaşlarda kralın en güvenilir yardımcısı ve savaşçısıydı.

Dauvarika: Bu memurun esas görevlerinin ne olduğu şüphelidir. Muhtemelen muhafızdı. Aynı zamanda da bütün başvuruları ve talepleri yerine gelmesi için krala ulaştıran kişiydi.

Antarvamşika: Harem ağası memuruydu.

Prasastrı: Bu memurun tam olarak görevi bilinmemektedir. Bununla birlikte askeri alanda önemli bazı görevleri vardı. Cezaları yönetir, ordugâhta barışı sağlar ve ordudaki yardımcı güçleri kontrol altında tutardı.

Samaharta: Vergi memuru olarak on sekiz tirthadan biriydi. Vergi toplamının yanı sıra barışı korumakla da yükümlüydü. Polis memurları ve casuslar onun emri altındaydılar. Ama onun asıl görevi krallığa ait vergileri toplamaktı.

Sannidhata: Saray Nazırı ya da Tahsildarıdır. Aidatları toplamak ve hesapları tutmak onun işiydi. Mahzen, ambar, hapisane ve silah depolarını inşa etmek de onun görevleri arasındaydı.

Pradeşta: Bu memurların suçluları yargılama, ceza verme ve değerlendirme gibi çeşitli görevleri vardı.

Nayaka: Ordunun öncü kuvvetlerine eşlik eden askeri memurlardı.

Paura: Başkent yöneticisi konumundaydılar.

Vyavaharika: Görevleri tam olarak bilinmemekle birlikte adaleti temsil ettikleri tahmin edilmektedir.

Karmantika: Çeşitli yöneticilerden oluşan bir birimdir.¹²

Diğer önemli memur sınıfları çeşitli bölümlerden sorumlu yöneticilerdi. Memurlar sınıfı, itikat ve ırklarına bakılmaksızın atanırdı. Vaişyalar ve Yavanalar¹³ bile devletin en yüksek görevine kabul edilirdi.

Kral, ülkenin, askeriye, adaletin, yönetimin ve yasamanın en yüksek idarecisiydi. Ancak hem şehirlerde hem de ülkenin bölümlerinde özel Mahamatralar ve Racakaların başkanlık ettiği adalet mahkemeleri vardı. Yunanlı yazarlar yabancıların durumlarını dinleyen hâkimlerden bahsederlerdi. Köylerdeki önemsiz durumlarda köyün en yaşlı kişisi şüphesiz karar verirdi.

Vilayetler krallık soyundan gelen valiler tarafından yönetilirdi. Başkent ve ülkenin doğusunun yönetimi bir konseyin yardımıyla imparatorun kendisi tarafından yapılırdı. Çandragupta'nın müfettiş olarak isimlendirdiği geniş bir

¹² Kautilya, *Arthaşāstra*, Trans. N. Ch. Bandyopadhyaya, Calcutta 1928, s. 115-120.

¹³ Yabancılar.

casus birimi vardı. Bu birim, krala, ülke ve askeriye ile ilgili konularda gizli rapor verirdi. Bu casusların seçimine çok önem verilirdi Ülkenin en yetenekli ve güvenilir insanları arasından seçilirlerdi. Bu kişiler görevlerini yerine getirirken kimi zaman fahişeleri de yardımcı olarak kullanırlardı.

Çandragupta'nın ordusu yaklaşık olarak 600.000 piyade, 30.000 süvari ve 9000 filin yanında arabalardan oluşuyordu. Kralın şahsi koruması silahlı kadınlara emanet edilmişti. Savaş güçleri her biri beş üyeli altı kurula bölünmüş otuz idari organ denetimi altındaydı. Bu kurulların her biri birbirini takip eden bölümlerden sorumluydu. (Yani donanma, nakil (askeri araç) ve levazım sınıfı, piyade, arabalılar ve filler.)

Doğumuyla ilgili farklı yorumlar olmasına karşın Çandragupta, Hint tarihinde önemli yere sahip bir imparatorluk kurmuştur. Onun bir Şüdra ya da Kshatriya olması başarılı bir kral olmasına engel olmamıştır. Kurduğu imparatorluğun sınırları Hint-Türk İmparatorluğunun gücünün zirvesinde olduğu zamanki boyutlarına yaklaşık 2000 yıl önce ulaşmıştır.¹⁴

¹⁴ H. Kulke, D. Rothermund, *Hindistan Tarihi*, s. 97.

Kaynakça

BAYUR Hikmet, *Hindistan Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1987.

Kautilya, *Arthaşāstra*, Trans. N. Ch. Bandyopadhyaya, R. Cambay Publishers, Calcutta 1928.

Vishṇu Purāṇa, Trans. Wilson, Panti Pustak, Calcutta 1972.

The Age of Imperial Unity, Der. A. D. Pusalker, A. K. Majumdar, Bombay 1968.

KULKE H., Rothermund D., *Hindistan Tarihi*, Çev. Müfit Günay, İmge Kitabevi, Ankara 2001.

